



## บทสรุป

การก่อตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านศาสนาและสังคม ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งที่กรุงเทพฯและในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ความเปลี่ยนแปลงทางศาสนาที่เกิดขึ้นที่กรุงเทพฯในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นความเคลื่อนไหวในกลุ่มผู้ปกครอง เพื่อที่จะได้มีคณะสงฆ์ที่บริสุทธิ์และมีความรู้ที่จะสืบทอดศาสนาต่อไป ซึ่งก่อให้เกิดความสับสนในการศาสนาในลักษณะต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมการศึกษาปริยัติธรรม และเป็นผลให้กรุงเทพฯกลายเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่สำคัญแห่งหนึ่ง

ในขณะเดียวกันการอพยพของประชากรเชื้อสายลาวจากฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ขยายตัวขึ้นอย่างมากในช่วงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯได้ขยายอิทธิพลทั้งทางด้านการเมืองและวัฒนธรรม เข้าครอบงำชุมชนเชื้อสายลาวเหล่านี้ โดยเจมาอย่างยั้งการสร้างให้กรุงเทพฯกลายเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมแทนเมืองที่เคยเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมของประชากรเชื้อสายลาว เช่น เมืองนครเวียงจันทน์ ดังนั้นจากการที่กรุงเทพฯเริ่มกลายเป็นศูนย์กลางทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรมที่สำคัญขึ้น ชุมชนเชื้อสายลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงเริ่มรับอิทธิพลด้านต่าง ๆ ทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรม ส่วนทางด้านศาสนาก็เริ่มมีพระสงฆ์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเดินทางเข้ามาศึกษาปริยัติธรรมในกรุงเทพฯ และนำความรู้กับวัตรปฏิบัติกลับไปเผยแพร่ในท้องถิ่นของตน

ความเคลื่อนไหวทางศาสนาที่สำคัญอีกประการหนึ่งในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ คือ การก่อตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นที่กรุงเทพฯ โดยเริ่มเผยแพร่และให้บรรพชาอุปสมบทต่อผู้เลื่อมใสในราวปี พ.ศ. 2372 หลักการของธรรมยุติกนิกายคือ การปฏิรูปการนับถือพุทธศาสนาให้มีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัยมากขึ้น รวมทั้งยังสอดแทรกแนวความคิดแบบเหตุผลนิยมและมนุษยนิยมที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพิ่มเติมเข้าไปในแนวคำสอนของธรรมยุติกนิกาย นอกจากนี้การจัดสอนปริยัติธรรมในวัดธรรมยุติกนิกายยังประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากมีผู้เลื่อมใสเข้ามาอุปสมบทในธรรมยุติกนิกายเพิ่มขึ้น รวมทั้งพระสงฆ์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มเข้ามาอุปสมบทในธรรมยุติกนิกายที่กรุงเทพฯเป็นครั้งแรกในราวปี พ.ศ. 2379

ปี พ.ศ. 2394 ได้มีการก่อตั้งวัดธรรมยุติกนิกายขึ้นเป็นแห่งแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เมืองอุบลราชธานี โดยได้รับความอุปถัมภ์จากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน

การก่อตั้ง และได้อาราธนาพระสงฆ์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มามีอุปสมบทในธรรมยุติกนิกายที่กรุงเทพฯ เดินทางกลับไปยังเมืองอุบลราชธานี เพื่อเผยแผ่วัฒนปฏิบัติของธรรมยุติกนิกายที่เมืองนั้น ธรรมยุติกนิกายนอกจากเป็นนิกายที่ได้รับความนิยมในด้านต่าง ๆ จากพระมหากษัตริย์และกลุ่มผู้ปกครอง การจัดการศึกษาของธรรมยุติกนิกายยังช่วยในการเลื่อนสถานะทางสังคมได้เป็นอย่างดี การก่อตั้งวัดธรรมยุติกนิกายขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้รับความสนใจจากพระสงฆ์และประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เข้ามาอุปสมบทในธรรมยุติกนิกาย รวมทั้งได้ขยายตัวออกไปยังส่วนต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งออกเป็น 3 ช่วงสำคัญ คือ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2394-2433, ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2434-2444 และช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2445-2473 ช่วงปี พ.ศ. 2394-2433 เป็นการขยายตัวในช่วงแรกซึ่งวัดธรรมยุติกนิกายที่ก่อตั้งขึ้นมาจะอยู่ในเขตเมืองอุบลราชธานีเป็นหลัก การขยายตัวของธรรมยุติกนิกายจะเกิดจากความอุปถัมภ์ของกลุ่มผู้ปกครองทั้งจากกรุงเทพฯ และในท้องถิ่นของเขตเมืองอุบลราชธานี แต่อย่างไรก็ตามการขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในช่วงนี้ยังไม่กว้างขวางมากนัก แต่ได้ส่งผลอีกประการหนึ่งจากการที่ธรรมยุติกนิกายมีจำนวนพระสงฆ์และวัดไม่มากนัก จึงเกิดความสัมพันธ์ของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในลักษณะอาจารย์และศิษย์ ซึ่งทำให้การควบคุมดูแลการคณะสงฆ์ของธรรมยุติกนิกายเห็นไปอย่างใกล้ชิด การขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2434-2444 เป็นช่วงที่เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายประการทั้งด้านการเมืองและศาสนา โดยในปี พ.ศ. 2434 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระเจ้าน้องยาเธอมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อแก้ปัญหาด้านความมั่นคงจากภัยคุกคามของพระศกมหาอำนาจตะวันตก ส่วนด้านศาสนาในปี พ.ศ. 2434 ได้มีการส่งพระสงฆ์ผู้ใหญ่จากกรุงเทพฯ มาปกครองคณะสงฆ์ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเริ่มต้นที่เมืองอุบลราชธานีซึ่งพระสงฆ์ที่ถูกล่าม้างมานี้เป็นพระสงฆ์ธรรมยุต กล่าวได้ว่าธรรมยุตเริ่มเข้ามาจัดการปกครองคณะสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี พ.ศ. 2434

ความเปลี่ยนแปลงในช่วงปี พ.ศ. 2434-2444 ที่ส่งผลต่อการขยายตัวของธรรมยุติกนิกาย คือ บทบาทของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายที่ได้รับหน้าที่ในการจัดการคณะสงฆ์โดยได้รับอำนาจอย่างเป็นทางการจากทางกรุงเทพฯ รวมทั้งพระเจ้าน้องยาเธอที่มาดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ความสนับสนุนคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ต่อมาในปี พ.ศ. 2441 ได้มีการจัดการเล่าเรียนและธรรมยุติกนิกายได้รับโอกาสในการขยาย

การจัดการคณะสงฆ์ครอบคลุม เขตมณฑลอีสาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากเฉพาะเขตเมืองอุบลราชธานีเพียงเมืองเดียว

แม้ว่าการขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในช่วงปี พ.ศ. 2434-2444 ยังคงมีความอุปถัมภ์จากกลุ่มผู้ปกครองเป็นหลักอยู่ก็ตาม แต่จากการที่คณะสงฆ์ธรรมยุต เริ่มมีหน้าที่ในการจัดการคณะสงฆ์และได้มีโอกาสขยายการจัดการคณะสงฆ์กว้างขวางขึ้น จึงได้เกิดการก่อตั้งวัดธรรมยุติกนิกายนอกเขตเมืองอุบลราชธานี โดยเริ่มมีการตั้งวัดธรรมยุติกนิกายขึ้นที่เมืองหนองบัวลำภูในมณฑลอุดร เห็นได้ว่า การที่ธรรมยุติกนิกายได้รับหน้าที่ในการจัดการคณะ การศาสนาและการศึกษาเป็นรากฐานที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการขยายตัวของธรรมยุติกนิกาย

การขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในช่วงปี พ.ศ. 2445-2473 ซึ่งเป็นช่วงที่ธรรมยุติกนิกายจะสามารถขยายตัวออกไปครอบคลุมเขตสำคัญ ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้สำเร็จ ปัจจัยที่ส่งเสริมการขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในช่วงนี้เกิดจากการที่พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายได้รับหน้าที่ในการจัดการคณะสงฆ์ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมดและยังลดหน้าที่ในการจัดการศึกษาซึ่งเป็นภาระในทางโลกของพระสงฆ์ ทำให้สามารถดำเนินงานด้านการคณะสงฆ์ได้อย่างเต็มที่ แม้ว่าจะเกิดอุปสรรคหลายประการ เช่น เกิดความขัดแย้งระหว่างพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายกับพระสงฆ์มหานิกาย, ความขัดแย้งระหว่างพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายฝ่ายปริยัติกับฝ่ายวิปัสสนากรรมฐานก็ตาม ธรรมยุติกนิกายยังสามารถแก้ไขปัญหาลุล่วงไปได้ และสามารถสร้างความสามัคคีในคณะสงฆ์เพื่อร่วมมือกันในการจัดการคณะและการศาสนารวมไปถึงการขยายตัวของธรรมยุติกนิกายด้วย

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในการขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงปี พ.ศ. 2445-2473 คือ การเห็นการพึ่งพากำลังแรงงานและกำลังทรัพย์จากประชาชนในท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น เห็นได้ว่าวัดธรรมยุติกนิกายที่ตั้งขึ้นหลังปี พ.ศ. 2445 จะได้นำความสนับสนุนจากแรงงานและกำลังทรัพย์ของประชาชนในท้องถิ่นมารวมกับความอุปถัมภ์จากกลุ่มผู้ปกครองมาเป็นปัจจัยสนับสนุนการขยายตัว เป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการในการขยายตัวของธรรมยุติกนิกาย เข้าสู่ช่วงใหม่ที่พึ่งพาท้องถิ่นของตนเองเพิ่มขึ้น ซึ่งด้วยการอาศัยกำลังแรงงานและกำลังทรัพย์จากประชาชนในท้องถิ่นร่วมกับความอุปถัมภ์จากกลุ่มผู้ปกครอง ได้เป็นปัจจัยหลักในการขยายตัวของธรรมยุติกนิกายไปทั่วเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2473



ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย